

Ocak 2009

ülke raporu

Türkiye

2008 yılında yaşanan ağır bir siyasi kriz nedeniyle yılın büyük bir bölümünde insan hakları reformları kesintiye uğradı. İktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Temmuz ayında Anayasa Mahkemesi'nin kapatma yerine laiklik karşıtı faaliyetleri nedeniyle para cezası vermesi sonucu, kapatılmaktan kıl payı kurtuldu. Hükümet, seçimlerden sonra dile getirdiği, insan haklarına saygıyı güçlendirmek için gerekli yeni bir anayasa hazırlığı konusundaki görüşme ve tartışmaları başlatma taahhütünü hayata geçirmedir.

Reform sürecinin sekteye uğradığı bu ortamda insan haklarının durumu kötüleşmeye devam ediyor. Devleti eleştiren insan hakları savunucuları ve gazeteciler kovuşturmaya uğramalarına rağmen seslerini yükseltmekten vazgeçmiyor. Polis şiddeti arttı; özellikle de kitlesel gösterilerde aşırı güç kullanımı ve sivillerin polis kurşunuyla öldürülmesi olayları kaygı verici boyutlara ulaştı. Polis ve diğer güvenlik güçlerinin gerçekleştirdiği ihlallerin cezasız kalması ise yaygın bir uygulama olmaya devam ediyor.

İfade, Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü

Yargıtay Cumhuriyet başsavcısı Mart ayında anayasaya aykırı laiklik karşıtı faaliyetlere karıştığı gerekçesiyle ve AKP lider kadrosunun beyanatları ve hükümetin Şubat ayında meclis oylamasıyla üniversitelerde başörtüsü yasağını kaldırmaya kalkışması nedeniyle iktidar partisinin kapatılması için dava açtı.

Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi, sunulan delillere dayanılarak parti kapatmanın demokrasiye ağır bir darbe vuracağı konusunda uyarıda bulundu. Bu, ayrıca ifade ve örgütlenme özgürlüğü ile siyasete katılım hakkını ihlal anlamına gelecekti. Mahkeme 30 Temmuz'da AKP'nin laiklik karşıtı faaliyetlerde bulunduğuna hükmetti, ancak bir oy eksikliğiyle parti kapatılmaktan kurtuldu. Verilen ceza, hazine yardımının kesilmesi oldu.

Demokratik Toplum Partisi de, savcının bölücü olarak nitelediği eylem ve konuşmalar nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılma riskiyle karşı karşıya. Anayasa Mahkemesinin Ocak 2008'de Haklar ve Özgürlükler Partisi'nin (HAK-PAR) kapatılması aleyhine verdiği karar bir emsal teşkil ediyor: Kürt sorunuyla ilgili açıklamalar ifade özgürlüğü sınırları içindedir.

İfade özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar devam etse de eleştirel ve açık tartışmalar arttı. Avrupa Birliğinden gelen yoğun baskının ardından Mayıs ayında hükümet Türk Ceza Kanununun “Türklüğü alenen aşağılamak”la ilgili 301. maddesinde kozmetik denebilecek bir değişiklik yaptı. Değişikliğe göre 301. maddeden soruşturma başlatılabilmesi için Adalet Bakanlığı’nın izni gerekiyor ve 2008 yılında Bakanlık birçok dava için bu izni verdi.

Savcılar görüşlerini ifade edenleri kovuşturmak için Türk Ceza Kanununun başka maddelerini, Basın Yasasını ve Terörle Mücadele Yasasını kullandı ve yüzlerce gazeteci, yazar, yayıncı, akademisyen, insan hakları savunucusu ve Kürt siyasi partilerin ve derneklerin görevlisi, bazıları hükümetin girişimleri sonucunda, yargılandı ve bazı durumlarda hüküm giydi. 2008 yılında, aralarında YouTube’un da bulunduğu çok sayıda internet sitesine erişim mahkeme kararlarıyla engellendi.

Hükümetin kadınların üniversitede başörtüsü takması meselesini ele alış biçimi ve bunun sonucunda meydana gelen siyasi ve anayasal konfrontasyonlar, binlerce kadının durumunda herhangi bir iyileşme yaşanmamasına neden oldu. Meclisin üniversitelerde başörtüsünün serbest olması yönünde aldığı karar Anayasa Mahkemesi’nin 5 Haziran’da aldığı kararla iptal edildi.

İnsan Hakları Savunucuları

Türkiye vatandaşı Ermeni gazeteci ve insan hakları savunucusu Hrant Dink’in Ocak 2007’de öldürülmesiyle bağlantılı sanıkların yargılanmasına devam edildi. Bu yazı yazılırken, öldürülmenin arkasındaki komployu ortaya çıkaracak bir gelişme henüz gerçekleşmemiştir. Meclis İnsan Hakları İnceleme Komisyonu’nun Temmuz ayında, Başbakanlık Teftiş Kurulu’nun Kasım ayında hazırladığı raporlar, devlet görevlilerinin Dink’in öldürülmesiyle ilgili gelen istihbarat bilgilerini değerlendirme konusunda çok sayıda ihmeline işaret etmekte ve Dink ailesi avukatlarının Trabzon ve İstanbul polisi hakkında adli soruşturma taleplerininin haklı olduğunu göstermektedir. Bu yazının hazırlandığı sırada Trabzon jandarma komutanlığında görevli iki astsubayın yargılanması devam etmekteydi ve altı jandarma subayıyla ilgili adli soruşturma izni verilmişti.

İfade bağlantılı suçlar ya da Terörle Mücadele Yasası uyarınca yargılanan insan hakları savunucularının davalarının birçoğu para cezası ya da ertelenen cezalarla sonuçlandı. Ama iki İnsan Hakları Derneği (İHD) üyesinin yargılanması bu eğilime uymuyordu. İHD Adana şube başkanı Ethem Açıkalin Ocak ayında yasal bir siyasi örgütün düzenlediği basın toplantısına katıldıktan sonra gözaltına alındı ve duruşma öncesi altı ay tutuklu kaldı. İfade bağlantılı suçlar nedeniyle daha önce aldığı 30 aylık hapis cezası, bu yazı yazılırken hala temyiz

aşamasındaydı. İHD Bingöl şubesi eski başkanı Rıdvan Kızgın ise hala beş köylünün 2003 yılında faili meçhul öldürülmesiyle ilgili “delilleri saklamak” suçuyla aldığı 2,5 yıllık cezasını yatıyor. “Yasadışı örgüte yardım ve yataklık” suçlamasıyla aldığı beş yıllık hapis cezası ise halen temyiz aşamasında.

Mayıs 2008’de İstanbul’da bir mahkemenin, lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel (LGBT) kişilerin hakları için çalışan Lambda İstanbul’un kapatılması yönünde verdiği karar, Türkiye’de LGBT topluluğun, içinde yaşadığı düşmanca ortamla ilgili bir fikir veriyor. Dava, grubun amaçlarının “hukuka ve ahlaka aykırı” olduğu gerekçesiyle, İstanbul Valiliği’nin girişimiyle açıldı. Bu görüş mahkemece de desteklendi. Lambda İstanbul kararı temyiz etti.

Güvenlik Güçlerince Gerçekleştirilen İşkence, Kötü Muamele ve Öldürmeler

2007 yılından beri polisin işkence ve kötü muamele uygulamasında artış yaşanıyor. Gözaltı merkezlerinde olduğu kadar yakalama esnasında, resmi gözaltı yerleri dışında ve gösteriler sırasında işkence ve kötü muamele olayları meydana geliyor. Cezaevlerinde kötü muamele ve zalimane, insanlıkdışı ve onur kırıcı koşullar olduğuna ve polislerin sivilleri vurarak öldürdüğüne dair çok sayıda bilgi geldi. 29 yaşındaki Engin Çeber gözaltında ve hapisanedeyken yediği dayak sonucu 10 Ekim günü hastanede hayatını kaybetti.

Mart ayında, yasaklanan Newroz kutlamaları sırasında polis göstericilere ve çocuklara karşı hedef gözetmeden kaba dayak da içeren aşırı güç kullandı ve Van’da iki, Yüksekova’da ise bir kişi polisin açtığı ateş sonucu öldü. 1 Mayıs günü ise İstanbul’da göstericilere hedef gözetmeden kaba kuvvet uygulayan polis, işçi sendikaları konfederasyonu DİSK binasında ve çevresinde toplanarak barışçıl gösteri yapmaya çalışanları dağıtmak için aşırı güç kullandı. Uygulanan şiddetle ilgili anlamlı bir soruşturma yürütülmediği için DİSK Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurdu. Bu yazı hazırlanırken başvuru hala inceleme aşamasındaydı.

Cezasızlık

Türk mahkemeleri kötü muamele ya da görevi kötüye kullanmakla suçlanan polis ve diğer güvenlik gücü mensuplarına aşırı hoşgörülü davranmaya devam etti. Bu tutum cezasızlığın, işkencenin ve yersiz yere ölümcül güç kullanılmasının sürmesine yardımcı oluyor.

Aralık 2000’deki cezaevi operasyonları sırasında 30 tutuklu/hükümlü ve 2 jandarmanın ölmesinden sorumlu güvenlik güçleri mensuplarının yargılanmasına dair herhangi bir ilerleme

olmadı. 12 tutuklu ve hükümlünün öldüğü Bayrampaşa cezaevinde askerlerin kötü muameleden, infaz koruma memurlarının ise görevi kötüye kullanmaktan yargılandığı dava, Haziran 2008’de zaman aşımına uğrayarak düştü. Bu cezaevindeki ölümlerle ilgili ana soruşturma ise halen tamamlanmadı.

Kasım 2005’te Şemdinli’de bir kitapevinin bombalanmasıyla bağlantılı olarak daha önce mahkum olan iki jandarma görevlisinin Van askeri mahkemesinde yeniden yargılanmasına devam edildi. Askerler Aralık 2007’deki yeniden yargılamanın ilk duruşmasında tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı ve medyada yer alan haberlere göre aktif görevlerine iade edildiler

20 Ekim 2008 günü “Ergenekon” davası başladı. Aralarında emekli ordu ve jandarma personeli, organize suç çete bağlantılı kişiler, gazeteciler ve akademisyenlerin bulunduğu yüzün üzerinde sanık, halk arasında huzursuzluk yaratma, şiddet içeren saldırılar ve suikast planları yoluyla darbe yapmayı hedefleyen aşırı milliyetçi komploya katılmakla suçlandı. Adli soruşturmayı tetikleyen olay ise Haziran 2007’de emekli bir ordu mensubunun İstanbul’daki evinde el bombalarının bulunmasıydı. Bu el bombaları, bir hakimin ölümüyle sonuçlanan Mayıs 2006 Danıştay saldırısını planlayan çete tarafından gerçekleştirilen Cumhuriyet gazetesine yönelik iki saldırıda kullanılanlarla aynı cinstendi. Ceza yargı sisteminin bu davanın etkin bir şekilde görülmesini sağlayacak yetki ve bağımsızlığa sahip olup olmadığına dair şüpheler olsa da bu dava, ordu ve devletin bazı unsurlarının siyasi hayattaki olumsuz rolleriyle mücadele etmek için Türkiye’ye eşsiz bir olanak sunuyor.

Sivillere Yönelik Saldırıları

Ordu ve Kürdistan İşçi Partisi (PKK) arasında süren silahlı çatışmaların arttığı bir ortamda sivillere yönelik saldırılar devam etti. Bu saldırılar arasında dördü çocuk altı kişinin ölümüyle sonuçlanan ve PKK eylemi olduğundan şüphelenilen 3 Ocak’taki Diyarbakır’da yaşanan bombalı saldırı, 27 Ocak’ta İstanbul Güngören’de 17 kişinin ölümüne sebep olan bombalamalar ve 9 Temmuz’da yine İstanbul’da altı kişinin öldüğü ABD başkonsolosluğu önündeki saldırı da bulunuyor. Son iki olayın failleri ise hala belli değil.

Temel Uluslararası Aktörler

Avrupa Birliği hala Türkiye’de insan haklarına saygıyı teşvik etme potansiyeline sahip en önemli uluslararası aktör konumunda. Başta Fransa ve Almanya olmak üzere bazı AB üye ülkelerinin Türkiye’nin AB üyeliğinin gerçekleşmesine dair açıkça dile getirdiği düşmanca tutum (her ne kadar bu ülkeler Türkiye-AB müzakerelerini bloke etmemiş olsalar da) AB’nin

baskı gücünü azalttı. Avrupa Komisyonu, Kasım ayında yayınladığı yıllık ilerleme raporunda insan hakları alanında ilerleme olmaması halinin devam ettiğine dair bir yorum yaptı.

Bu yazı hazırlanırken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2008 yılı içerisinde Türkiye aleyhine işkence, yargısız infaz, adil olmayan yargılama ve diğer ihlallerle ilgili 210 karar çıkarmıştı. Kasım ayındaki Büyük Daire kararı (Demir ve Baykara v. Türkiye) Türkiye ve Avrupa çapında işçi haklarının geliştirilmesi ile ilgili çok büyük öneme sahip. Mahkeme, belediye çalışanlarının sendikalaşma hakkına müdahale edilmesinin ve toplu sözleşme anlaşmasının iptalinin Avrupa Sözleşmesinde yer alan örgütlenme ve toplanma özgürlüğünün ihlali anlamına geldiğine hükmetti. Eylül ayında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmasıyla ilgili aldığı bir ara kararla Avrupa Konseyi Bakanlar Konseyi, “ihlallerden sorumlu olduğu iddia edilen güvenlik gücü mensupları hakkında etkin soruşturma yürütülmesini sağlaması” için Türkiye’ye çağrıda bulundu.